

Maksymilian Pazdan

O projekcie nowej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym*

Dlaczego reforma jest konieczna?

Głównym źródłem prawa prywatnego międzynarodowego jest obecnie ustawa z 12 listopada 1965 r.¹, obowiązująca od 1 lipca 1966 r.², słusznie uważana za osiągnięcie legislacyjne³. Odpowiadała bez wątpienia przyjmowanym w czasie jej uchwalenia standardom na świecie. Nawiązywała w szerokim zakresie do ustawy z 2 sierpnia 1926 r.⁴, cieszącej się również dużym uznaniem⁵. Czy zatem tak pozytywnie ocenianą ustawę z 1965 r. należy zmieniać?

Jestem zwolennikiem twierdzącej odpowiedzi na to pytanie⁶. W piśmiennictwie wyrażono jednak również opinię odmienną, dostrze-

* Tekst projektu został zamieszczony na s. 115.

¹ Dz.U. nr 46, poz. 290 ze zm.

² Przebieg prac nad ustawą przedstawił K. Przybyłowski: *Kodyfikacyjne zagadnienia polskiego prawa międzynarodowego prywatnego*. „Studia Cywilistyczne” [dalej: St.Cyw.] 1964, T. 5, s. 3–66; I d e m: *Nowe polskie unormowanie problematyki kolizyjnej prawa prywatnego międzynarodowego*. St.Cyw. 1966, T. 8, s. 3 i nast.

³ Por. A. Maczyński: *O potrzebie, zakresie i sposobie reformowania polskiego prawa prywatnego międzynarodowego*. W: *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Soltyskiemu*. Red. A. Nowicka. Poznań 2005, s. 851 i nast. oraz przytoczone tam opinie innych autorów.

⁴ Dz.U. nr 101, poz. 581 ze zm.

⁵ Por. A. Maczyński: *O potrzebie...*, s. 851 i nast.

⁶ Por. M. Pazdan: *Założenia i główne kierunki reformy prawa prywatnego międzynarodowego w Polsce*. „Państwo i Prawo” [dalej: PiP] 1999, z. 3, s. 20 i nast.; I d e m:

gając możliwość modernizacji ustawy obowiązującej przez jej nowelizację⁷. W moim przekonaniu, wobec rozmiarów koniecznych zmian w unormowaniach kolizyjnoprawnych w naszym państwie postulat ten byłoby niezwykle trudno zrealizować. Potwierdza to zresztą projekt nowej ustawy przedstawiony w dalszych rozważaniach.

W czasie blisko czterdziestoletniego obowiązywania ustawy z 1965 r. jej walory i niedostatki były wielokrotnie omawiane w naszym piśmiennictwie. Pod adresem ustawy zgłoszono wiele uwag krytycznych. Wysunięto też liczne propozycje *de lege ferenda*⁸. Decyzja

O potrzebie reformy polskiego prawa prywatnego międzynarodowego i niektórych proponowanych rozwiązaniach. „Kwartalnik Prawa Prywatnego” [dalej: KPP] 2000, z. 3, s. 501 i nast. oraz literatura tam powołana.

⁷ Tak A. Mączyński: *O potrzebie...*, s. 850 i nast. Swe rozważania kończy on następującą konkluzją: „[...] regulacje przewidziane w przepisach ustawy z 1965 r., poza zakresem prawa zobowiązaniowego, wytrzymały próbę czasu. Dostosowanie ich treści do nowych potrzeb może nastąpić przez nowelizację, i to polegającą raczej na uzupełnieniu dotychczasowych przepisów niż na całkowitej zmianie. [...] Natomiast dążenie do wydania całkowicie nowej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym nie ma moim zdaniem dostatecznego uzasadnienia”.

⁸ Por. J. Skąpski: *Umowa licencyjna w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*. W: „Prace z Wynałazczości i Ochrony Własności Intelektualnej”. Z. 1. Kraków 1974, s. 370; M. Pazdan: *Dziedziczenie ustawowe w prawie prywatnym międzynarodowym. Metody regulacji właściwości prawa*. Katowice 1973, s. 162–166; M. Tomaszewski: *Zakres swobody stron w wyborze prawa właściwego dla zobowiązań umownych*. „Studia Iuridica” 1977, T. 6, s. 72; W. Popiołek: *Umowa wydawnicza w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*. Kraków 1982, s. 90 i nast.; Idem: *Wykonanie zobowiązania umownego a prawo miejsca wykonania. Zagadnienia kolizyjnoprawne*. Katowice 1989, s. 49 i 50; Idem: *Zobowiązania umowne w prawie prywatnym międzynarodowym. Uwagi „de lege ferenda”*. KPP 2000, z. 3, s. 623 i nast.; M.A. Zachariasiewicz: *Prawo właściwe dla zobowiązań z czynności prawnych w braku wyboru prawa w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*. Katowice 1989, s. 124–130; Eadem: *Prawo właściwe dla zobowiązań z umów zabezpieczenia*. W: „Problemy Prawne Handlu Zagranicznego” [dalej: PPHZ]. T. 2. Komitet Redakcyjny. Katowice 1978, s. 118; Eadem: *O potrzebie zmiany unormowania właściwości prawa dla zobowiązań umownych dotyczących nieruchomości*. W: *Rozprawy z prawa cywilnego i ochrony środowiska ofiarowane Profesorowi Antoniemu Agopszowiczowi*. Red. A. Lipiński. Katowice 1992, s. 313 i nast.; W. Ludwiczak: *Refleksje o współczesnych kodyfikacjach międzynarodowego prawa prywatnego*. W: *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego. (Studia i rozprawy). Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zbigniewa Radwańskiego*. Red. S. Sołtysiński. Poznań 1990, s. 602 i nast.; M. Pazdan: *O potrzebie zmiany polskiego unormowania wyboru prawa dla zobowiązań umownych*. W: *Problemy kodyfikacji...*, s. 630 i nast.; E. Skrzydło-Tefelska: *Uznanie dziecka w prawie prywatnym międzynarodowym*. Wrocław 1990, s. 61 i nast., s. 192; T. Pajor: *Nowe tendencje w części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego państw europejskich*. PPHZ 1995, T. 18, s. 65 i nast.; Idem: *O potrzebie zmiany prawa prywatnego międzynarodowego w zakresie zobowiązań wynikających z czynności prawnych*. KPP 2000, z. 3, s. 679

o podjęciu prac nad reformą prawa prywatnego międzynarodowego stworzyła okazję do rozważenia tych opinii i propozycji.

Do słabych stron ustawy z 1965 r. należy zaliczyć⁹:

a) pozostawienie zbyt wielu obszarów bez regulacji prawnej (zbyt liczne luki);

b) archaiczne unormowanie właściwości prawa w zakresie zobowiązań umownych;

c) zbyt wąskie wykorzystanie wyboru prawa jako sposobu określania prawa właściwego;

d) brak w ustawie specjalnych kolizyjnych prawnych instrumentów służących do ochrony strony „słabszej” stosunku prawnego (np.: konsumenta, pracownika, poszkodowanego);

e) nieliczne (na szczęście) uniki legislacyjne, polegające na posługiwaniu się przepisami odsyłającymi (np. art. 30), będące źródłem łamigłówek interpretacyjnych;

f) brak w wielu przypadkach norm korygujących zakres zastosowania norm ujętych ogólnie i syntetycznie (co skądinąd jest zaletą ustawy); zastosowanie owych ogólnych norm do stanów faktycznych o nietypowych właściwościach, zasadniczo należących do ich zakresu, stwarza czasem, ze względu na te właściwości, olbrzymie trudności w trakcie stosowania prawa;

g) dążenie do zapewnienia możliwie jak najlepszej przewidywalności wyników stosowania przepisów kolizyjnych ze szkodą dla ich elastyczności; wykorzystanie w niewielkim tylko stopniu łączników „złożonych”, z których wynikałyby wskazania alternatywne, kumulatywne, fakultatywne, posiłkowe, kaskadowe itp.;

h) nieliczne (na szczęście) wypadki nadmiernego faworyzowania właściwości *legis fori* (np. w art. 17 § 3 i art. 18 ustawy z 1965 r.).

Tylko niektóre spośród tych słabości będą usunięte przez mającą wkrótce nastąpić ratyfikację konwencji rzymskiej z 1980 r. o prawie właściwym dla zobowiązań umownych. Wyłączy ona stosowanie ustawy z 1965 r. jedynie w trakcie poszukiwania prawa właściwego dla zobowiązań umownych i dla stosunków pracy. Jednakże kon-

i nast.; J. P o c z o b u t: *Osoby prawne w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*. KPP 2000, z. 3, s. 529 i nast.; K. K r u c z a ł a k: *Prawa rzeczowe w ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym*. KPP 2000, z. 3, s. 613 i nast.; M. J a g i e l s k a: *Ochrona konsumenta jako zagadnienie kodyfikacyjne w prawie prywatnym międzynarodowym*. KPP 2000, z. 3, s. 639 i nast.; J. P a z d a n: *Pełnomocnictwo w prawie prywatnym międzynarodowym*. Kraków 2003, s. 93–97; B. F u c h s: *Statut kontraktowy a przepisy wymuszające swoje zastosowanie*. Katowice 2003, s. 37–43; W. K u r o w s k i: *Przelew wierzytelności w prawie prywatnym międzynarodowym*. Kraków 2005, s. 250 i nast.

⁹ Por. przyp. 6.

wencja nie obejmuje wszystkich zobowiązań umownych (por. jej art. 1 ust. 2 i 3). Archaiczne uregulowanie zobowiązań umownych pozostałoby zatem w mocy także po wejściu w życie konwencji. Znajdujące się w niej postanowienia chroniące konsumentów (art. 5) obejmują jedynie zobowiązaniowe stosunki umowne. W dalszym ciągu istniałby brak ogólnej reguły kolizyjnej, mającej na celu ochronę konsumenta.

Ustawa z 1965 r. nie odpowiada też aktualnym potrzebom. Na naszych oczach dokonały się zmiany ustrojowe nie tylko w Polsce, lecz również w wielu innych państwach europejskich, których twórcy ustawy z 1965 r. nie mogli przewidzieć. Towarzyszą im takie zjawiska, jak: wzmożenie międzynarodowego ruchu osobowego (z poszukiwaniem nierzadko nowego miejsca osiedlenia się na stałe), poszerzanie się przepływu kapitałów, towarów i usług, rozwój bezpośrednich kontaktów pomiędzy mieszkańcami różnych państw, prowadzących często do powstawania różnorodnych sytuacji życiowych z elementem zagranicznym itp. Postępuje proces integracji europejskiej i towarzyszący mu proces harmonizacji prawa. Uczestnikiem tych procesów jest także Polska. Wszystkie te okoliczności muszą być wzięte pod uwagę przy tworzeniu nowych regulacji w zakresie prawa prywatnego międzynarodowego.

I wreszcie, jesteśmy świadkami pojawiania się w kolejnych państwach nowych ustaw o prawie prywatnym międzynarodowym¹⁰.

Wszystko to przemawia za uchwaleniem w Polsce nowej Ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym.

Prace nad projektem

Podjęcie prac nad reformą prawa prywatnego międzynarodowego zostało poprzedzone trwającymi od kilku lat dyskusjami. Służyły temu konferencje naukowe poświęcone dostosowaniu polskiego prawa prywatnego międzynarodowego do standardów europejskich zorga-

¹⁰ Najnowsze przykłady to: belgijski kodeks prawa prywatnego międzynarodowego z 16 lipca 2004 r. („Moniteur belge” z dn. 27.07.2004 r., ogłoszony także w „Revue critique de droit international privé” 2005, N° 1, tłumaczenie polskie: KPP 2005, z. 3, s. 863–898) oraz ustawa ukraińska z 18 marca 2004 r., obowiązująca od 1 września 2005 r.

nizowane w Katowicach: pierwsza w dniach 24–25 września 1993 r., druga zaś w dniach 15–16 października 1998 r.¹¹

Dyskusja na temat potrzeby i kierunków reformy prawa prywatnego międzynarodowego odbyła się też w dniu 18 listopada 1998 r. na posiedzeniu Komitetu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk¹².

Zadanie przygotowania projektu nowej ustawy powierzono Zespołowi prawa prywatnego międzynarodowego¹³, wyłonionemu w ramach Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego, działającej pod przewodnictwem prof. Zbigniewa Radwańskiego od 1996 r. Zespół odbył w 2003 r. i w pierwszej połowie 2004 r. kilkanaście posiedzeń.

W wyniku prac Zespołu oraz debat¹⁴ z udziałem ekspertów spoza Zespołu we wrześniu 2004 r. powstała pierwsza robocza wersja projektu. Poszczególne jej fragmenty zostały poddane ocenie ekspertów¹⁵. Ekspertcy swe uwagi przedstawili na trzech sesjach, jakie odbyły się w Katowicach w grudniu 2004 r. oraz w styczniu i lutym 2005 r. W sesjach tych wzięli udział kolizjoniści z wszystkich ośrodków krajowych. Na apel przewodniczącego Zespołu wielu specjalistów nadesłało uwagi pisemne do projektu z września 2004 r.¹⁶ Opinie i uwagi

¹¹ Opracowania M. Jagielskiej, K. Kruczałaka, T. Pajora, J. Pazdan, M. Pazdana, J. Poczobuta, W. Popiołka przygotowane na tę konferencję ukazały się drukiem w: KPP 2000, z. 3.

¹² Por. sprawozdanie B. Górowskiej opublikowane w „Państwie i Prawie” 1999, z. 3.

¹³ W skład Zespołu weszli: Jan Ciszewski, Tadeusz Ereciński, Andrzej Mączyński, Tomasz Pajor, Maksymilian Pazdan (przewodniczący), Wojciech Popiołek, Stanisław Sołtysiński, Maciej Szpunar (sekretarz), Maciej Tomaszewski, Kazimierz Zawada (wystąpił 20.10.2005 r.). Do Zespołu zostali dokooptowani Jerzy Poczobut i Maria Anna Zachariasiewicz. W posiedzeniach Zespołu brał stale udział ekspert holenderski Paul Meijknecht oraz sekretarz Komisji Kodyfikacyjnej Robert Zegadło, a często także jej przewodniczący prof. Zbigniew Radwański. Nadto – w zależności od tematyki obrad – na posiedzenia zapraszani byli: Marcin Czepelak, Bogusława Gnela, Jacek Górecki, Monika Jagielska, Wojciech Klyta, Witold Kurowski, Piotr Mostowik.

¹⁴ W dn. 13 grudnia 2002 r. odbyło się w Katowicach seminarium, w trakcie którego poszukiwano odpowiedzi na pytanie: Co dalej z kodyfikacją prawa prywatnego międzynarodowego w Polsce? Por. A. Kozakiewicz, W. Kurowski: *Co dalej z kodyfikacją prawa prywatnego międzynarodowego w Polsce?* KPP 2003, z. 4, s. 927–936.

¹⁵ Opracowania przygotowali: a) część ogólna prawa prywatnego międzynarodowego – B. Fuchs, T. Pajor; b) osoby, pełnomocnictwo, czynności prawne, dawność – J. Poczobut, M.A. Zachariasiewicz; c) prawo rzeczowe – J. Gołaczyński, J. Górecki; d) prawo zobowiązań – A. Całus, W. Popiołek; e) prawo rodzinne – B. Gnela; f) prawo spadkowe – J. Gołaczyński.

¹⁶ Opinie pisemne nadesłali: K. Bagan-Kurluta (prawo rodzinne), P. Czubik (forma czynności prawnej), M. Dragun-Gertner i E. Kowalewski (uwagi do wielu przepisów), A. Krawczyk (problemy walutowe), W. Kurowski (prawo zobowiązań), M. Mataczyński (część ogólna, forma czynności prawnej), P. Mostowik (część ogólna, zobowią-

ekspertów oraz wyniki dyskusji podczas sesji katowickich zostały uwzględnione przy redakcji projektu w wersji z września 2005 r. Wersja ta została przedstawiona pełnemu składowi Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego w dniach 8 i 22 grudnia 2005 r. Po dyskusji powstał ostateczny tekst projektu oznaczany jako projekt z dnia 9 października 2006 r. Tekst ten publikujemy na s. 115 niniejszego tomu.

Ogólna charakterystyka projektu

1. Projekt z grudnia 2005 r. określa prawo właściwe dla stosunków osobistych i majątkowych w zakresie prawa prywatnego (w tym oczywiście prawa handlowego i rodzinnego). Odnosi się on także do umownych stosunków pracy w zakresie nieuregulowanym konwencją rzymską z 1980 r.

Nie reguluje jurysdykcji ani innych materii międzynarodowego postępowania cywilnego. Zmiany w tym zakresie wprowadzi oddzielna ustawa nowelizująca kodeks postępowania cywilnego. Prace nad jej przygotowaniem dobiegają już końca. Do k.p.c. weszło ostatnio nowe unormowanie sądownictwa polubownego (krajowego i międzynarodowego), wzorowane na ustawie modelowej UNCITRAL. W projekcie z 2005 r. znalazł się jedynie przepis regulujący właściwość prawa dla umowy o arbitraż (art. 37 i 38). Kwestia ta została bowiem pominięta w przepisach o sądownictwie polubownym.

Poza zakresem regulacji pozostało też prawo wekslowe i czekowe.

2. W projekcie brak ogólnej reguły korygującej właściwość prawa ze względu na ściślejsze powiązanie rozpatrywanej sprawy z innym prawem niż prawo właściwe na podstawie przepisów ustawy. Reguła taka godziłaby bowiem w zasadę pewności obrotu, wprowadzałaby relatywizm łączników, przyznawałaby nadmierną kompetencję sędziemu, stwarzałaby furtkę ku faworyzowaniu właściwości *legis fori*. W projekcie znalazły się natomiast szczególne reguły korygujące o wąskich zakresach zastosowania (art. 26 § 4, art. 31 § 2 zd. 2, art. 41).

zania pozaumowne), A. Nowicka (część ogólna, prawo zobowiązań), L. Sobolewski (papiery wartościowe), M. Spyra (zdematerializowane papiery wartościowe), M. Świerczyński (delikty), A.W. Wiśniewski (uwagi do wielu przepisów), J. Zralek (dawność oraz przepisy części ogólnej).

Nie stwarzają one takich zagrożeń, jakie pociągałaby za sobą reguła ogólna. Nadają zaś uregulowaniom zamieszczonym w projekcie elastyczność w zakresie, w jakim jest to wysoce pożądane.

W projekcie znajdują się też przepisy, które w określonych wypadkach – w razie trudności w odnalezieniu prawa właściwego z użyciem łączników obiektywnych – nakazują stosowanie prawa najściślej związanego z ocenianym stosunkiem (np. art. 11 zd. 2, art. 54 § 1 zd. 2).

I wreszcie, zwrócić trzeba uwagę na ogólną wskazówkę zamieszczoną w art. 62 projektu, dotyczącą sposobu wypełniania luk w obowiązujących w Polsce przepisach prawa prywatnego międzynarodowego. Wskazówka ta posługuje się kryterium najściślej związanego. W ustawie z 1965 r. takiej wskazówki brak.

3. Wobec perspektywy rychłej ratyfikacji konwencji rzymskiej z 1980 r. o prawie właściwym dla zobowiązań umownych¹⁷ zaproponowano zamieszczenie w przyszłej ustawie przepisu odsyłającego do konwencji rzymskiej¹⁸ oraz nakazującego odpowiednie stosowanie art. 3–15 konwencji do zobowiązań umownych wyłączonych z zakresu jej zastosowania¹⁹ (chyba że przepis szczególny stanowi inaczej). W ten sposób zapobiegnie się utrzymaniu w mocy ustawy z 1965 r. w odniesieniu do tych ostatnich zobowiązań oraz usunie się potrzebę oddzielnego unormowania w przyszłej ustawie właściwości prawa w omawianym zakresie.

4. Unormowanie właściwości prawa dla zobowiązań pozaumownych oparte zostało na projekcie rozporządzenia Rzym II²⁰.

5. W projekcie z 2005 r. utrzymano dominującą rolę łącznika obywatelstwa w zakresie prawa osobowego, stosunków rodzinnych i spraw spadkowych. Przesądziły o tym walory tego łącznika, w szczególności

¹⁷ Na temat tej konwencji por. W. Popiołek: *Konwencja Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej o prawie właściwym dla zobowiązań umownych*. KPP 1994, z. 2, s. 297 i nast. (tekst konwencji w tłumaczeniu na język polski ibidem, s. 300–341); J. Skąpski: *Konwencja EWG z 19 czerwca 1980 r. o prawie właściwym dla zobowiązań umownych jako „model” dla regulacji międzynarodowego prawa obligacyjnego w prawach krajowych, ze szczególnym uwzględnieniem prawa polskiego*. KPP 1994, z. 2, s. 187 i nast.; A. Ciałus: *Wybrane problemy wprowadzenia do systemów prawnych państw członkowskich Unii Europejskiej postanowień konwencji rzymskiej o prawie właściwym dla zobowiązań umownych*. PPHZ 1995, T. 18, s. 24 i nast.

¹⁸ Por. np. art. 57 ustawy włoskiej z 1995 r. oraz art. 98 ustawy belgijskiej z 2004 r.

¹⁹ Por. art. 98 § 1 ust. 2 ustawy belgijskiej z 2004 r.

²⁰ M. Fabjańska, M. Świerczyński: *Ujednolicenie norm kolizyjnych dotyczących zobowiązań pozaumownych*. KPP 2004, z. 3, s. 717 i nast. (ibidem, s. 884–911 tekst projektu w językach angielskim, francuskim, niemieckim i polskim).

ści zaś stabilność i jednoznaczność więzi, którą on wyraża, oraz obserwowane często przywiązanie osób fizycznych do swego prawa ojczystego. Pojawiły się jednak nieznane wcześniej odstępstwa od zasady właściwości prawa ojczystego (np. art. 59 § 2, art. 50 § 1).

W dążeniu do zwiększenia międzynarodowej harmonii rozstrzygnięć, inaczej niż w ustawie z 1965 r., rozstrzygane są w projekcie sytuacje wielorakiego obywatelstwa, gdy jednym z wchodzących w grę obywatelstw jest obywatelstwo polskie. Za decydujące uznano mianowicie kryterium najściślejszej więzi²¹ osoby z państwem.

6. Oprócz łącznika miejsca zamieszkania, w projekcie pojawił się łącznik miejsca zwyczajnego pobytu, oznaczający miejsce, w którym ześrodkowana jest aktywność życiowa określonej osoby. Nie zdecydowano się jednak na zdefiniowanie dla celów kolizyjnych miejsca zamieszkania oraz miejsca zwyczajnego pobytu. Zadanie to pozostawiono doktrynie i judykaturze.

7. W celu usunięcia luk w dotychczasowej regulacji w projekcie znalazły się przepisy normujące: właściwość prawa dla ubezpieczenia (art. 15), imienia i nazwiska osoby fizycznej (art. 17), dóbr osobistych osoby fizycznej i osoby prawnej, w tym także ułomnej osoby prawnej (art. 18, art. 20), pełnomocnictwa (art. 21), istnienia czynności prawnej (art. 22), zobowiązania z papieru wartościowego innego niż weksel i czek (art. 30 § 2), przelewu wierzytelności (art. 32) w zakresie nieuregulowanym w konwencji rzymskiej, przejęcia długu (art. 33), potrącenia (art. 34), stosunków pomiędzy konsumentem a przedsiębiorcą (art. 36) wykraczających poza zobowiązania umowne, wpływu zmiany wartości waluty na wysokość zobowiązania (art. 35), umowy o arbitraż (art. 37–38), praw zapisanych na kontach depozytowych (art. 42), roszczeń rewindykacyjnych w odniesieniu do dóbr kultury (art. 43), praw własności intelektualnej i uprawnień z tego tytułu pracownika (art. 45–46).

8. Doceniając walory wyboru prawa jako sposobu określania prawa właściwego znacznie poszerzono zasięg jego dopuszczalności (por. art. 26 § 5, art. 50 § 1, art. 59 § 2; przepisy art. 21 § 1 i art. 37 § 1 potwierdzają to, co dotychczas przyjmowano w doktrynie).

9. Utrzymano dotychczasowe unormowanie odesłania zwrotnego (art. 6 § 1). Dopuszczalność odesłania dalszego została natomiast ograniczona do tzw. odesłania przyjętego. Pojawiło się też odesłanie

²¹ Więcej na ten temat M. P a z d a n: *O sposobach usuwania kolizji wynikających z wielorakiego obywatelstwa w prawie prywatnym międzynarodowym*. W: „*Studia Iuridica Agraria*”. T. 5: *Księga poświęcona Profesorowi Andrzejowi Stelmachowskiemu*. Red. S. Prutis. Białystok 2005, s. 160 i nast.

przy poszukiwaniu statutu personalnego osoby prawnej, jeżeli prawo państwa, na którego terytorium osoba ta ma siedzibę główną, przewiduje właściwość prawa państwa, na podstawie którego osoba prawna została utworzona (art. 19 § 2). Wówczas jako statut personalny osoby prawnej stosuje się prawo tego państwa.